FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT PHILIPPE LÉGER

fremsat den 14. september 1999 *

1. Med de præjudicielle spørgsmål i denne sag ønsker House of Lords (Det Forenede Kongerige) oplyst, om fællesskabsretten er til hinder for anvendelsen af to nationale procesregler på sager, der er anlagt i henhold til EF-traktatens artikel 119 (EF-traktatens artikel 117-120 er erstattet af artikel 136 EF-143 EF) af arbejdstagere, som mener, at de har været udsat for forskelsbehandling på grundlag af køn i forbindelse med deres udelukkelse fra erhvervstilknyttede pensionsordninger.

I henhold til den første af disse procesregler skal disse arbejdstagere anlægge sag inden seks måneder efter, at ansættelsen er ophørt. Den anden regel begrænser den periode, for hvilken de med tilbagevirkende kraft kan opnå ret til at være omfattet af den pensionsordning, som de er blevet udelukket fra, til to år forud for sagens anlæg.

I — Retsreglerne

A — *Traktatens artikel 119*

2. I henhold til traktatens artikel 119, stk. 1, skal medlemsstaterne gennemføre og opretholde »princippet om lige løn til mænd og kvinder for samme arbejde«.

3. I henhold til stk. 2 i samme bestemmelse forstås ved »løn« »den almindelige grund- eller minimumsløn og alle andre ydelser, som arbejdstageren som følge af arbejdsforholdet modtager fra arbejdsgiveren direkte eller indirekte i penge eller naturalier«.

4. Traktatens artikel 119 opstiller et princip, som hører til Fællesskabets grundlag [1]. Bestemmelsen kan anvendes umiddelbart og skaber således rettigheder for borgerne, som de nationale domstole skal beskytte [2].

1 — Dom af 8.4.1976, sag 43/75, Defrenne, Sml. s. 455, præmis 12 (herefter »Defrenne II-dommen«), og domme af 28.9.1994, sag C-200/91, Coloroll Pension Trustees, Sml. I, s. 4389, præmis 26, og sag C-28/93, Van den Akker m.fl., Sml. I, s. 4527, præmis 21.

2 — Jf. særlig Defrenne II-dommen, præmis 24, Coloroll Pension Trustees-dommen, præmis 26, og dommen i sagen Van den Akker m.fl., præmis 21.

* Originalsprog: fransk.

5. I modsætning til lovbestemte socialsikringsordninger [3] falder »erhvervstilknyttede« pensionsordninger inden for anvendelsesområdet for traktatens artikel 119 [4]. Forbuddet mod forskelsbehandling i denne bestemmelse finder således ikke alene anvendelse på retten til ydelser i henhold til en erhvervstilknyttet pensionsordning [5], men også på retten til at være omfattet af en sådan ordning [6].

B — *De nationale bestemmelser*

6. I Det Forenede Kongerige er ligelønsprincippet gennemført ved Equal Pay Act (ligelønsloven, herefter »EPA«). Loven, som blev vedtaget den 29. maj 1970, trådte i kraft den 29. december 1975 [7].

7. Ved EPA får lønmodtagere et lovbestemt krav på beskæftigelsesvilkår, der er lige så gunstige som dem, der gælder for en lønmodtager af det andet køn, som udfører samme arbejde, et arbejde, der betragtes som ligeværdigt, eller et arbejde af samme værdi.

8. Det bestemmes i EPA's section 1(1), at enhver aftale om ansættelse af en kvinde i en virksomhed i Det Forenede Kongerige skal anses for at indeholde en »ligebehandlingsklausul« [8].

9. I henhold til EPA's section 2(4) skal retssager om anvendelse af en ligebehandlingsklausul anlægges inden seks måneder efter, at den i stævningen omhandlede ansættelse er ophørt, idet der ellers indtræder præklusion.

10. I EPA's section 2(5) bestemmes det, at kvinder i søgsmål vedrørende manglende overholdelse af en ligebehandlingsklausul ikke kan tilkendes efterbetaling af løn eller erstatning for tidsrum, der ligger mere end to år forud for sagens anlæg.

11. For så vidt angår sager om ligebehandling med hensyn til adgang til medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning er EPA's section 2(5) blevet ændret ved Occu-

3 — Dom af 25.5.1971, sag 80/70, Defrenne, Sml. 1971, s. 109, præmis 7 og 8.

4 — Dette gælder navnlig i forbindelse med supplerende virksomhedsordninger (dom af 13.5.1986, sag 170/84, Bilka, Sml. s. 1607, præmis 10-22), ordninger, for hvilke reglerne er et resultat af en overenskomst mellem arbejdsmarkedets parter (dom af 6.10.1993, sag C-109/91, Ten Oever, Sml. I, s. 4879, præmis 7-14), og såkaldte »contracted-out« erhvervstilknyttede ordninger i henhold til engelsk ret (dom af 17.5.1990, sag C-262/88, Barber, Sml. I, s. 1889, præmis 21-30).

5 — Barber-dommen, præmis 28, 29 og 30, og Ten Oever-dommen, præmis 7-12.

6 — Bilka-dommen, præmis 24-31, domme af 28.9.1994, sag C-57/93, Vroege, Sml. I, s. 4541, præmis 11-18, og sag C-128/93, Fisscher, Sml. I, s. 4583, præmis 8-15, samt dom af 24.10.1996, sag C-435/93, Dietz, Sml. I, s. 5223, præmis 11-17.

7 — Når dens ikrafttræden blev udsat så længe, var det for at give erhvervslivet tilstrækkelig tid til at tilpasse sig principperne i EPA (punkt 2.2 i Det Forenede Kongeriges regerings indlæg).

8 — I henhold til EPA's section 1(13) finder de bestemmelser, som henviser til kvinder, tilsvarende anvendelse på mænd.

pational Pension Schemes (Equal Access to Membership) Regulations 1976 (bestemmelser om lige adgang til erhvervstilknyttede pensionsordninger, herefter »Occupational Pension Regulations«).

12. I henhold til Occupational Pension Regulations kan lønmodtagere, som uretmæssigt er blevet udelukket fra medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning, få naturalopfyldelse. Såfremt sagsanlægget findes at være berettiget, afsiger den nationale ret i medfør af regulation 12 en afgørelse om anerkendelse af sagsøgerens ret til at være omfattet af den omhandlede pensionsordning. En sådan afgørelses tilbagevirkende kraft er imidlertid begrænset til to år forud for sagens anlæg.

II — De faktiske omstændigheder og retsforhandlingerne

13. Den 28. september 1994 afsagde Domstolen dom i Vroege-sagen og Fisscher-sagen.

14. I disse domme fastslog Domstolen, at retten til at være omfattet af en erhvervstilknyttet pensionsordning falder ind under anvendelsesområdet for traktatens artikel 119 [9]. Domstolen fastslog ligeledes, at det er udtryk for en indirekte forskelsbehandling, som er i strid med artikel 119, at udelukke deltidsbeskæftigede arbejdstagere fra at være omfattet af sådanne ordninger, når foranstaltningen rammer et meget større antal kvinder end mænd, medmindre den kan forklares ved andre — objektivt begrundede — faktorer end forskelsbehandling på grundlag af køn [10].

15. Domstolen har desuden fastslået, at »begrænsningen af de tidsmæssige virkninger af Barber-dommen ikke gælder for retten til at være omfattet af en erhvervstilknyttet pensionsordning [...]« [11]. Domstolen konkluderede, at »den direkte virkning af artikel 119 [kan] påberåbes til støtte for krav om ligebehandling med *tilbagevirkende kraft* med hensyn til retten til at være omfattet af en erhvervstilknyttet pensionsordning. Det har den kunnet siden afsigelsen af dommen i Defrenne [II]-sagen *den 8. april 1976*, hvori den direkte virkning af artikel 119 for første gang blev fastslået« [12].

16. Pressen og fagforeningerne har sørget for stor offentlig omtale af disse domme i Det Forenede Kongerige.

9 — Jf. Vroege-dommen, præmis 15 og 18, og Fisscher-dommen, præmis 12 og 15.

10 — Jf. Vroege-dommen, præmis 17.

11 — Jf. Vroege-dommen, præmis 32, og Fisscher-dommen, præmis 28. Det skal erindres, at »i kraft af [Barber-dommen] kan den direkte virkning af traktatens artikel 119 kun påberåbes til støtte for krav om ligebehandling med hensyn til erhvervstilknyttede pensioner, for så vidt angår ydelser, der vedrører beskæftigelsesperioder efter den 17. maj 1990 [...]« (Ten Oever-dommen, præmis 20).

12 — Jf. Vroege-dommen, præmis 30, og Fisscher-dommen, præmis 27 (min fremhævelse).

17. I månederne efter deres afsigelse anlagde ca. 60 000 deltidsansatte (eller tidligere deltidsansatte) sag ved Industrial Tribunals i Det Forenede Kongerige.

18. Under påberåbelse af traktatens artikel 119 har disse arbejdstagere gjort gældende, at de uretmæssigt er blevet udelukket fra medlemskab af forskellige erhvervstilknyttede pensionsordninger. De sagsøgte i disse sager er arbejdsgiverne eller i givet fald de tidligere arbejdsgivere.

19. Alle disse sager vedrører pensionsordninger, som er »contracted out« [13], og som deltidsansatte arbejdstagere tidligere på forskellige tidspunkter var udelukket fra at blive medlemmer af.

Nærværende sag vedrører navnlig følgende pensionsordninger:

— National Health Service Pension Scheme [14]

— Teachers' Superannuation Scheme [15]

— Local Government Superannuation Scheme [16]

— Electricity Supply (Staff) Superannuation Scheme og Electricity Supply Pension Scheme [17]

— Midland Bank Pension Scheme og Midland Bank Key-Time Pension Scheme [18].

13 — En beskrivelse af denne type pensionsordninger gives i punkt 17 i generaladvokat Van Gerven's forslag til afgørelse i Barber-sagen, hvori der henvises til dom af 3.12.1987, sag 192/85, Newstead, Sml. s. 4753, præmis 3.

14 — Indtil den 1.4.1991 kunne deltidsansatte, som arbejdede i mindre end halvdelen af det timetal, som ville udgøre fuldtidsbeskæftigelse, ikke være medlemmer af denne pensionsordning. Fra den 1.4.1991 har alle ansatte i National Health Service kunnet tilslutte sig ordningen.

15 — Indtil den 1.5.1995 var deltidsbeskæftigede lærere ikke berettiget til at blive medlemmer af denne pensionsordning, hvis deres løn blev beregnet på timelønsbasis, eller hvis de allerede modtog pension som lærere. De kunne dog tilslutte sig ordningen, hvis de fik udbetalt en bestemt del af en fuldtidsbeskæftigets løn. Fra den 1.5.1995 har timelønsansatte kunnet tilslutte sig Teachers' Superannuation Scheme.

16 — Indtil den 1.4.1986 var ansatte, som arbejdede i mindre end 30 timer om ugen, udelukket fra at blive tilsluttet denne pensionsordning. Med virkning fra den 1.4.1986 kunne deltidsansatte, som arbejdede mindst 15 timer om ugen og 35 uger om året, blive tilsluttet ordningen. Den 1.1.1993 blev kravet om, at den ansatte skulle arbejde mindst 15 timer om ugen, ophævet. Fra den 1.5.1995 har alle deltidsansatte kunnet tilslutte sig Local Government Superannuation Scheme.

17 — Indtil den 1.10.1980 var ansatte, som arbejdede i mindre end 34,5 time om ugen, udelukket fra medlemskab af denne pensionsordning. Med virkning fra den 1.10.1980 kunne deltidsansatte, som arbejdede mindst 20 timer om ugen, tilslutte sig ordningen. Fra den 1.4.1988 har alle deltidsansatte kunnet tilslutte sig Electricity Supply Pension Scheme.

18 — Indtil den 1.1.1989 var deltidsansatte udelukket fra medlemskab af denne pensionsordning. Den 1.1.1989 indførte Midland Bank endnu en pensionsordning, Midland Bank Key-Time Pension Scheme. Deltidsansatte, som arbejdede mere end 14 timer om ugen, kunne tilslutte sig denne ordning. Med virkning fra den 1.9.1992 fik alle deltidsansatte adgang til at tilslutte sig ordningen. Den 1.1.1994 blev de to ordninger slået sammen. Ved beregningen af deltidsansattes pension tages der dog ikke hensyn til beskæftigelsesperioder, der ligger før den 1.1.1989. Desuden skal man have haft mindst to års pensionsgivende beskæftigelse for at kunne få pension i henhold til ordningen.

20. Mellem 1986 og 1995 er disse pensionsordninger blevet ændret med henblik på at sikre deltidsansatte ret til medlemskab. Specielt har Occupational Pension Schemes (Equal Access to Membership) (Amendment) Regulations 1995 med virkning fra den 31. maj 1995 forbudt enhver direkte eller indirekte forskelsbehandling på grundlag af køn med hensyn til adgang til medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning.

21. Sagsøgerne ønsker imidlertid med sagsanlægget at få anerkendt deres ret til med tilbagevirkende kraft at blive tilsluttet de omhandlede pensionsordninger i de perioder, hvor de var ansat på deltid, før de nævnte ændringer blev foretaget. Nogle af beskæftigelsesperioderne går helt tilbage til den 8. april 1976.

22. Blandt de 60 000 søgsmål, som er anlagt ved nationale retter, er 22 sager[19] blevet udvalgt til »prøvesager« med henblik på at få afgjort visse indledende spørgsmål af retlig karakter.

19 — Der er tale om sager anlagt af kvindelige ansatte i den offentlige sektor (i Wolverhampton Healthcare NHS Trust, Sundhedsministeriet, Undervisnings- og Arbejdsministeriet, Miljøministeriet og en række lokale myndigheder) og i den private sektor (i Midland Bank).

23. Disse spørgsmål vedrører forenelighed en mellem fællesskabsretten og procesreglerne i EPA's section 2(4) og regulation 12 i Occupational Pension Regulations.

24. På grundlag af prøvesagerne kan der peges på tre typer problemer[20].

25. For det første indgav nogle af sagsøgerne deres stævning til den kompetente Industrial Tribunal mere end seks måneder efter, at de var holdt op med at arbejde. I henhold til EPA's section 2(4) er disse sagsøgeres krav forældede, og de er således afskåret fra sagsanlæg med henblik på at få de perioder, hvor de tidligere har været deltidsansatte, medregnet ved beregningen af deres pensionsrettigheder.

26. For det andet kræver nogle af sagsøgerne ligebehandling med hensyn til adgang til medlemskab af erhvervstilknyttede pensionsordninger i perioder, hvor de har været deltidsansatte, som ligger mere end to år forud for sagsanlægget. I henhold til regulation 12 i Occupational Pension Regulations kan et sådant krav ikke gøres gældende, fordi den tilbagevirkende kraft af Industrial Tribunals' anerkendelse af deres ret til medlemskab er begrænset til to år forud for sagsanlægget.

20 — Som anført i retsmøderapporten (s. 5 og 6).

27. For det tredje gør særlige forhold sig gældende for nogle af sagsøgerne.

Der er tale om lærere eller forelæsere, der arbejder regelmæssigt, men i henhold til på hinanden følgende og juridisk adskilte kontrakter. I denne forbindelse skelnes der i forelæggelseskendelsen [21] mellem tre kategorier af lærere, nemlig dem, der underviser på samme skole eller læreanstalt i henhold til en række kontrakter for et akademisk år, med en afbrydelse mellem kontrakterne i sommerferien (»sessional contracts«), dem, der underviser på samme skole eller læreanstalt i henhold til en række kontrakter for hver enkelt semester med afbrydelser mellem de enkelte kontrakter i ferierne (»termly contracts«) [22], og dem, der arbejder uregelmæssigt [23].

Det fremgår af forelæggelseskendelsen [24], at en sådan række af på hinanden følgende kontrakter undertiden kan være dækket af en rammekontrakt (en såkaldt »umbrella contract«). I henhold til en sådan kontrakt er parterne forpligtet til at forny de forskellige ansættelseskontrakter.

Hvis der ikke foreligger en rammekontrakt, løber den frist, der er fastsat i EPA's section 2(4), fra udløbet af ansættelseskontrakten og ikke fra udløbet af ansættelsesforholdet mellem læreren og den pågældende institution [25]. Heraf følger, at læreren kun kan få de perioder, hvor hun har været deltidsansat, medtaget ved beregningen af sine pensionsrettigheder, hvis hun har anlagt sag inden seks måneder efter udløbet af hver enkelt kontrakt, i henhold til hvilken hun har udøvet den omtvistede beskæftigelse.

28. Under retsforhandlingerne i hovedsagen gjorde sagsøgerne gældende, at EPA's section 2(4) og regulation 12 i Occupational Pension Regulations var uforenelige med fællesskabsretten. Dels gjorde disse bestemmelser det umuligt eller urimeligt vanskeligt for sagsøgerne i praksis at udøve de rettigheder, traktatens artikel 119 tillægger dem. Dels er disse procesregler mindre gunstige end dem, der gælder for tilsvarende søgsmål i henhold til national ret, navnlig sager på grundlag af Sex Discrimination Act 1975 og Race Relations Act 1976.

29. Industrial Tribunal, Birmingham, skulle afgøre prøvesagerne i første instans. Der blev afsagt dom den 4. december 1995 [26]. Retten fastslog i det væsentlige,

21 — Den danske oversættelse af forelæggelseskendelsen, s. 20.

22 — Sådanne kontrakter kan være indgået for et semester eller endda for varigheden af den pågældende forelæsningsrække.

23 — Der er tale om lærere, som arbejder, når deres arbejdsgiver i kommunen forlanger det.

24 — Den danske oversættelse af forelæggelseskendelsen, s. 20.

25 — Dette er House of Lords' fortolkning af EPA's section 2(4) (den danske oversættelse af forelæggelseskendelsen, s. 9).

26 — Bilag 3 til det indlæg, der er afgivet på vegne af Birmingham City Council, Wolverhampton Metropolitan Borough Council, Manchester City Council, Stockport Metropolitan Borough Council, Lancashire County Council og North East Lincolnshire Council.

at de regler, der er indført ved de omtvistede bestemmelser, var forenelige med fællesskabsretten, idet de ikke gjorde det urimeligt vanskeligt eller umuligt i praksis at udøve de rettigheder, Fællesskabets retsorden havde tillagt sagsøgerne.

30. Denne dom blev i anden instans stadfæstet af Employment Appeal Tribunal. I sin dom af 24. juni 1996 fastslog retten endvidere, at de omtvistede procesregler ikke var mindre gunstige end reglerne for tilsvarende søgsmål i henhold til national ret. EPA's section 2(4) og regulation 12 i Occupational Pension Regulations gælder nemlig uden forskel for søgsmål, der vedrører en tilsidesættelse af traktatens artikel 119, og for søgsmål, der vedrører manglende overholdelse af principperne i EPA.

31. Employment Appeal Tribunal's dom blev stadfæstet ved dom afsagt af Court of Appeal den 13. februar 1997.

32. I overensstemmelse med den skønsbeføjelse, som disse retter er indrømmet ved EF-traktatens artikel 177, stk. 2 (nu artikel 234, stk. 2, EF), har de truffet afgørelse i hovedsagen uden at forelægge Domstolen sagen til præjudiciel afgørelse.

33. House of Lords, som skal pådømme sagen i sidste instans, fandt imidlertid, at det var forpligtet til at forelægge Domstolen sagen.

III — De præjudicielle spørgsmål

34. House of Lords har derfor besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende spørgsmål:

»I tilfælde, hvor

a) en sagsøger er blevet udelukket fra at være medlem af en erhvervstilknyttet pensionsordning på grund af, at hun er deltidsansat, og

b) hun derfor ikke har optjent ret til pensionsydelser, der vedrører ansættelsen hos hendes arbejdsgiver, og som skal udbetales, når hun når pensionsalderen, og

c) sagsøgeren gør gældende, at en sådan behandling er indirekte forskelsbe-

handling på grundlag af køn, som er i strid med EF-traktatens artikel 119,

forenelig med det EF-retlige princip om, at nationale procesregler vedrørende overtrædelse af fællesskabsretten ikke må gøre det urimelig vanskeligt eller umuligt for sagsøgeren i praksis at udøve sine rettigheder i medfør af artikel 119?

opstår følgende tre spørgsmål:

1) Er

a) en national procesregel, hvorefter et krav om medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning (som medfører ret til pensionsydelser), som fremsættes for Industrial Tribunal, skal fremsættes inden seks måneder efter, at det ansættelsesforhold, kravet vedrører, er ophørt,

b) en national procesregel, hvorefter en sagsøgers pensionsgivende beskæftigelsesperioder kun skal beregnes på grundlag af beskæftigelsesperioder efter et tidspunkt, der ikke ligger mere end to år før kravets fremsættelse (uanset om det tidspunkt, hvorpå pensionsydelserne skal udbetales, ligger før eller efter det tidspunkt, hvor kravet fremsættes),

2) I tilfælde, hvor

a) rettigheder i henhold til artikel 119 efter national ret skal gennemtvinges ved hjælp af en lov, som blev vedtaget i 1970 før Det Forenede Kongeriges tiltrædelse af Det Europæiske Fællesskab og trådte i kraft den 29. december 1975, og som allerede før den 8. april 1976 gav ret til ligeløn og ligestilling med hensyn til andre kontraktbestemmelser,

b) den nationale lov indeholder de procesregler, der er henvist til ovenfor i spørgsmål 1,

c) der i andre love, som forbyder forskelsbehandling på beskæftigelsesområdet, og i de nationale aftaleretlige regler er fastsat andre frister, ønskes følgende oplyst:

i) Er denne lovs gennemførelse af artikel 119 i overensstemmelse med det fællesskabsretlige princip om, at nationale procesregler vedrørende overtrædelse af fællesskabsretten ikke må være mindre gunstige end dem, der gælder for tilsvarende søgsmål i henhold til national ret?

ii) Hvis dette ikke er tilfældet, hvilke kriterier er da relevante for afgørelsen af, om en anden søgsmålsret efter national ret er et nationalt søgsmål, der svarer til retten efter artikel 119?

iii) Hvis en national ret i overensstemmelse med et af de kriterier, der er fastlagt i henhold til ii), finder, at der er tale om et tilsvarende søgsmål, hvilke kriterier — om overhovedet nogen — er da relevante for afgørelsen af, om de procesregler, der gælder for tilsvarende søgsmål, er gunstigere end de procesregler, der gælder for gennemtvingelsen af retten efter artikel 119?

3) I tilfælde hvor

a) en ansat har været ansat hos samme arbejdsgiver i henhold til en række særskilte ansættelseskontrakter, der dækker nærmere angivne perioder, med mellemrum mellem de perioder, der er omfattet af ansættelseskontrakterne,

b) ingen af parterne efter en kontrakts udløb er forpligtet til at indgå yderligere kontrakter af denne art, og

c) hun anlægger sag inden seks måneder efter, at en senere kontrakt eller senere kontrakter er udløbet, men ikke anlægger sag inden for seks måneder efter en tidligere kontrakt eller tidligere kontrakter, ønskes følgende oplyst:

Er en national procesregel, der har den virkning, at et krav om medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning — som medfører ret til pensionsydelser — skal fremsættes inden seks måneder efter, at den ansættelseskontrakt eller de ansættelseskontrakter, kravet vedrører, er udløbet, og som derfor forhindrer, at beskæftigelsesperioder i henhold til en tidligere kontrakt eller tidligere kontrakter kan

anses for pensionsgivende tjenesteperioder, forenelig med

i) retten til lige løn for samme arbejde i henhold til EF-traktatens artikel 119, og

ii) det fællesskabsretlige princip om, at nationale procesregler vedrørende overtrædelse af fællesskabsretten ikke må gøre det urimelig vanskeligt eller umuligt for sagsøgeren i praksis at udøve sine rettigheder i medfør af artikel 119?«

På grundlag af denne efterprøvelse vil de nationale retter tage stilling til spørgsmålet, om sagerne kan antages til realitetsbehandling. De fastsætter ligeledes længden af de perioder, for hvilke sagsøgerne kan gøre krav på med tilbagevirkende kraft at blive tilsluttet de omhandlede erhvervstilknyttede pensionsordninger.

36. Industrial Tribunals har på dette stadium i behandlingen af sagerne endnu ikke taget stilling til, om det var udtryk for en indirekte forskelsbehandling på grundlag af køn, som er i strid med traktatens artikel 119, at udelukke deltidsbeskæftigede arbejdstagere fra at være omfattet af disse pensionsordninger. Der anmodes derfor ikke om en fortolkning af, hvilke faktorer der kan indgå i en sådan forskelsbehandling.

IV — Genstanden for den præjudicielle forelæggelse

35. Det fremgår af gennemgangen af de faktiske omstændigheder, at prøvesagerne udelukkende vedrører processuelle spørgsmål[27]. Formålet med denne forelæggelse er at gøre det muligt for House of Lords at efterprøve foreneligheden mellem fællesskabsretten og procesreglerne i EPA's section 2(4) og regulation 12 i Occupational Pension Regulations.

37. Jeg vil imidlertid i forbindelse med min argumentation gå ud fra, at det er godtgjort, at en sådan forskelsbehandling har fundet sted. Besvarelsen af de præjudicielle spørgsmål kræver en vurdering af virkningerne af de omtvistede processuelle regler på sagsøgernes rettigheder i henhold til artikel 119. For at vurdere disse virkninger korrekt vil det være hensigtsmæssigt at forudsætte, at sagsøgerne har ret til med tilbagevirkende kraft at blive tilsluttet de omtvistede pensionsordninger for alle de perioder efter den 8. april 1976, hvor de har været deltidsbeskæftigede.

27 — Jf. også den danske oversættelse af i forelæggelseskendelsen, s. 4, og præmis 3 og 4 i Birmingham Industrial Tribunal's afgørelse af 4.12.1995.

V — Besvarelsen af de præjudicielle spørgsmål

A — *Indledning*

38. Det fremgår af fast retspraksis [28], at det i mangel af fællesskabsbestemmelser på dette område tilkommer hver enkelt medlemsstat i sin interne retsorden at fastsætte procesreglerne for sagsanlæg til sikring af beskyttelsen af de rettigheder, som fællesskabsrettens direkte virkning medfører for borgerne.

39. For denne processuelle autonomi gælder imidlertid to begrænsninger.

40. For det første må processuelle regler for sagsanlæg, som gør det muligt for borgerne at udøve rettigheder, fællesskabsretsordenen tillægger dem, i henhold til ækvivalensprincippet ikke være mindre gunstige end dem, der gælder for tilsvarende søgsmål på grundlag af national ret.

41. For det andet må nationale procesregler i henhold til effektivitetsprincippet ikke gøre det umuligt eller urimeligt vanskeligt i praksis at udøve rettigheder i henhold til fællesskabsretsordenen.

B — *Det første spørgsmål*

42. Med det første spørgsmål anmodes Domstolen om at undersøge effektivitetsprincippets rækkevidde. Spørgsmålet er delt op i to dele.

1) Første del af det første spørgsmål

43. Med den første del af spørgsmålet ønsker House of Lords oplyst, om den præklusive frist, der er fastsat i EPA's section 2(4), i praksis gør det umuligt eller urimeligt vanskeligt for sagsøgerne i hovedsagen at udøve deres ret til med tilbage-

28 — Jf. navnlig domme af 16.12.1976, sag 33/76, Rewe, Sml. s. 1989, præmis 5, og sag 45/76, Comet, Sml. s. 2043, præmis 13, af 27.2.1980, sag 68/79, Just, Sml. s. 501, præmis 25, af 5.3.1980, sag 265/78, Ferwerda, Sml. s. 617, præmis 10, af 27.3.1980, sag 61/79, Denkavit, Sml. s. 1205, præmis 25, af 12.6.1980, sag 130/79, Express Dairy Foods, Sml. s. 1887, præmis 12, af 9.11.1983, sag 199/82, San Giorgio, Sml. s. 3595, præmis 12, af 29.6.1988, sag 240/87, Deville, Sml. s. 3513, præmis 12, af 25.7.1991, sag C-208/90, Emmott, Sml. I, s. 4269, præmis 16, Fisscher-dommen, præmis 39, og af 6.7.1995, sag C-62/93, BP Soupergaz, Sml. I, s. 1883, præmis 41, dom af 14.12.1995, sag C-312/93, Peterbroeck, Sml. I, s. 4599, præmis 12, og forenede sager C-430/93 og C-431/93, Van Schijndel og Van Veen, Sml. I, s. 4705, præmis 17, Dietz-dommen, præmis 36, af 10.7.1997, sag C-261/95, Palmisani, Sml. I, s. 4025, præmis 27, af 17.7.1997, sag C-90/94, Haahr Petroleum, Sml. I, s. 4085, præmis 46, af 2.12.1997, sag C-188/95, Fantask m.fl., Sml. I, s. 6783, præmis 47, af 15.9.1998, sag C-231/96, Edis, Sml. I, s. 4951, præmis 19, og af 1.12.1998, sag C-326/96, Levez, Sml. I, s. 7835, præmis 18 (herefter »Levez-dommen«).

virkende kraft at blive tilsluttet en erhvervstilknyttet pensionsordning.

44. Årsagen til, at dette spørgsmål forelægges, er enkel. Adskillige sagsøgere har forsømt at anlægge sag inden seks måneder efter, at deres ansættelse er ophørt [29]. I henhold til den omtvistede bestemmelse er de afskåret fra at få medtaget tidligere beskæftigelsesperioder ved beregningen af deres pensionsrettigheder. Den nationale ret ønsker efterprøvet, om effektivitetsprincippet er til hinder for, at disse sager afvises.

45. Den foreliggende praksis på området gør det muligt at svare kort på dette spørgsmål.

46. Domstolen har nemlig konsekvent »anerkendt, at det er foreneligt med fællesskabsretten at fastsætte rimelige, præklusive søgsmålsfrister [...]« [30]. Det er Domstolens opfattelse, at »[s]ådanne frister [ikke kan] antages i praksis at gøre det umuligt eller uforholdsmæssigt vanskeligt at udøve de rettigheder, der tillægges i henhold til Fællesskabets retsorden, selv om sådanne frister, når de er udløbet, medfører, at sagen helt eller delvis afvises [...]« [31].

47. Når der indtræder præklusion ved disse fristers udløb, er det udtryk for det grundlæggende retssikkerhedsprincip, som på en gang beskytter borgerne og den pågældende myndighed [32]. Dette »er i overensstemmelse med nødvendigheden af at undgå, at forvaltningsretlige afgørelser vil kunne anfægtes i det uendelige« [33].

48. Desuden kan den frist, som er fastsat i EPA's section 2(4), i lyset af Domstolens praksis betegnes som »rimelig«. Domstolen har således tidligere om betydeligt kortere præklusive frister fastslået, at de var forenelige med fællesskabsretten [34].

49. Det er derfor min opfattelse, at effektivitetsprincippet ikke er til hinder for anvendelsen af EPA's section 2(4) på kravene i hovedsagerne.

2) Anden del af det første spørgsmål

50. Med den anden del af det første spørgsmål ønsker House of Lords oplyst,

29 — Det gælder Kynaston, Fletcher, Foster, Harrison og Lee (præmis 92-96 i Birmingham Industrial Tribunal's afgørelse af 4.12.1995).

30 — Fantask-dommen, præmis 48. Jf. ligeledes Rewe-dommen, præmis 5, Comet-dommen, præmis 16, 17 og 18, Justdommen, præmis 22, Denkavit-dommen, præmis 23, Palmisani-dommen, præmis 28, Haahr Petroleum-dommen, præmis 48, Edis-dommen, præmis 20, og Levezdommen, præmis 19.

31 — Fantask-dommen, præmis 48.

32 — Jf. navnlig Rewe-dommen, præmis 5, Comet-dommen, præmis 18, og Palmisani-dommen, præmis 28.

33 — Dom af 27.10.1993, sag C-338/91, Steenhorst-Neerings, Sml. I, s. 5475, præmis 22.

34 — I Rewe-sagen var fristen for at gøre »indsigelse« i henhold til tysk lovgivning en måned. I Comet-sagen var den i nederlandsk lovgivning fatsatte søgsmålsfrist 30 dage (jf. generaladvokat Warner's forslag til afgørelse i disse to sager, Sml. 1976, s. 2001 og 2002).

om regulation 12 i Occupational Pension Regulations i praksis gør det umuligt eller urimeligt vanskeligt for sagsøgerne i hovedsagen at udøve deres ret til med tilbagevirkende kraft at blive tilsluttet en erhvervstilknyttet pensionsordning.

51. Under retsforhandlingerne blev navnlig Domstolens dom af 11. december 1997 i sagen Magorrian og Cunningham [35] (herefter »Magorrian og Cunningham-dommen«) drøftet.

52. I denne sag undersøgte Domstolens Sjette Afdeling en procesregel, som var identisk med den, som er fastsat i regulation 12 i Occupational Pension Regulations [36]. Domstolen fandt, at effektivitetsprincippet var til hinder for anvendelse af en sådan procesregel på sager anlagt af deltidsansatte arbejdstagere i henhold til traktatens artikel 119 under påberåbelse af deres ret til med tilbagevirkende gyldighed at være tilsluttet en erhvervstilknyttet pensionsordning [37].

53. Det må derfor undersøges, om denne konklusion også gælder i nærværende sag.

35 — Sag C-246/96, Sml. I, s. 7153.

36 — Der var tale om regulation 12 i Occupational Pension Schemes (Equal Access to Membership) Regulations (Northern Ireland) 1976 (bestemmelser for Nordirland om lige adgang til medlemskab af erhvervstilknyttede pensionsordninger, herefter »Occupational Pension Regulations (Northern Ireland)«). Heri bestemmes det, at i retssager vedrørende adgang til medlemskab af erhvervstilknyttede pensionsordninger kan retten til optagelse i ordningen ikke have virkning fra et tidspunkt, der ligger mere end to år forud for sagens anlæg (Magorrian og Cunningham-dommen, præmis 5).

37 — Punkt 2 i domskonklusionen.

54. Med henblik herpå vil jeg undersøge rækkevidden af afgørelsen i Magorrian og Cunningham-sagen. Herefter vil jeg gennemgå de faktiske omstændigheder i hovedsagerne i lyset af denne afgørelse.

a) Afgørelsen i Magorrian og Cunningham-sagen

55. De faktiske omstændigheder i Magorrian og Cunningham-sagen kan sammenfattes således:

Den omhandlede erhvervstilknyttede pensionsordning gav alle tilsluttede ret til et engangsbeløb og en grundpension. Under pensionsordningen fandtes også en særlig ordning [38], »Mental Health Officer«-ordningen (herefter »MHO-ordningen«), som gav personer, der havde arbejdet mindst 20 år på fuld tid, berettigelse til tillægsydelser.

Magorrian havde arbejdet 9 år som fuldtidsansat og omregnet 11 år efter deltidsordningen. Cunningham havde arbejdet 15 år som fuldtidsansat og omregnet 11 år efter deltidsordningen. Begge havde derfor arbejdet i, hvad der svarede til mindst 20 år som fuldtidsansatte. På grund af deres

38 — Som anført i Magorrian og Cunningham-dommen, præmis 32.

deltidsarbejde var de imidlertid blevet udelukket fra at tilslutte sig MHO-ordningen [39].

Da de gik på pension, modtog de et engangsbeløb og grundpensionen. De var imidlertid ikke berettigede til tillægsydelser i henhold til MHO-ordningen. De anlagde herefter sag med påstand om, at de perioder, hvori de havde været deltidsbeskæftigede, blev medregnet ved beregningen af disse ydelser. Selv om den nationale ret fandt, at de havde været udsat for indirekte forskelsbehandling på grundlag af køn, kunne der i henhold til regulation 12 i Occupational Pension Regulations (Northern Ireland) kun tages hensyn til beskæftigelsesperioder, der lå mindre end to år forud for sagens anlæg.

Under disse omstændigheder fandt Domstolens Sjette Afdeling, at fællesskabsretten var til hinder for, at der i forhold til et krav, som anerkendes af en national domstol, sker anvendelse af en national regel, der begrænser den tilbagevirkende gyldighed af sagsøgernes ret til at være tilsluttet en erhvervstilknyttet pensionsordning og modtage de tillægsydelser, der udspringer heraf, til to år forud for det pågældende sagsanlæg [40].

39 — Magorrian og Cunningham-dommen, præmis 32.

40 — Ibidem, præmis 47.

56. Det Forenede Kongeriges regering og de sagsøgte i hovedsagen har anført, at afgørelsen i Magorrian og Cunninghamsagen var begrundet i de konkrete forhold i denne sag, og den kan derfor ikke overføres til nærværende sag.

De har fremhævet, at regulation 12 i Occupational Pension Regulations (Northern Ireland), idet den udelukkede medregning af de pågældendes samlede beskæftigelsesperioder, forhindrede Magorrian og Cunningham i at opfylde betingelsen om medlemskab af MHO-ordningen. Denne bestemmelse afskar altså *fuldstændigt* sagsøgerne fra at modtage de tillægsydelser, der udsprang af denne ordning. Det var *alene i denne forstand*, at den omtvistede bestemmelse i praksis gjorde det umuligt for sagsøgerne at udøve deres rettigheder i henhold til fællesskabsretsordenen.

I de foreliggende sager afskærer regulation 12 i Occupational Pension Regulations derimod ikke fuldstændigt sagsøgerne fra adgangen til med tilbagevirkende gyldighed at opnå medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning. Bestemmelsen begrænser blot den periode forud for sagsanlægget, for hvilken de kan opnå medlemskab.

I henhold til fast retspraksis [41] er effektivitetsprincippet ikke til hinder for, at der sker

41 — Steenhorst-Neerings-dommen, præmis 16, dom af 6.12.1994, sag C-410/92, Johnson, Sml. I, s. 5483, præmis 23, af 23.11.1995, sag C-394/93, Alonso-Pérez, Sml. I, s. 4101, præmis 30, og Levez-dommen, præmis 20.

anvendelse af en national regel, der indskrænker sig til at begrænse den tilbagevirkende gyldighed af ansøgninger om en bestemt ydelse.

57. Jeg kan ikke tilslutte mig denne opfattelse.

58. Det skal ganske vist indrømmes, at omstændighederne i Magorrian og Cunningham-sagen var specielle. Domstolens præmisser er imidlertid formuleret således, at de rækker langt videre end til de særlige omstændigheder i denne sag.

59. Denne argumentation skal undersøges i det følgende.

60. Som svar på det første spørgsmål udtalte Domstolen, at »[b]eskæftigelsesperioder for deltidsansatte arbejdstagere, der er udsat for en indirekte forskelsbehandling på grundlag af køn, skal medregnes fra den 8. april 1976, som er datoen for afsigelsen af [Defrenne II-dommen], ved beregningen af de [...] ydelser, de har ret til« [42].

Med denne afgørelse drog Domstolen den logiske konsekvens af sin tidligere praksis, navnlig ovennævnte domme i Vroege-sagen, Fisscher-sagen og Dietz-sagen.

I henhold til disse domme tillægger traktatens artikel 119 deltidsansatte arbejdstagere, der har været udsat for en indirekte forskelsbehandling på grundlag af køn, ret til med tilbagevirkende kraft at blive omfattet af den omhandlede erhvervstilknyttede pensionsordning og modtage de ydelser, der udspringer heraf. Anerkendelsen af denne ret udgør gennemførelsen af et mere generelt krav, der indebærer, at »[s]åfremt arbejdstageren har været udsat for en sådan forskelsbehandling, [...] [skal ligebehandling] tilvejebringes på en måde, der sætter den arbejdstager, der har været udsat for forskelsbehandling, i samme situation som arbejdstagerne af det andet køn« [43]. At den arbejdstager, som har været udsat for forskelsbehandling, sættes i en ikke-diskriminerende situation, indebærer således, at han kan kræve, at hans samlede ansættelsesperioder på deltid efter den 8. april 1976 medregnes ved beregningen af hans pensionsrettigheder.

61. I forbindelsen med gennemgangen af det andet præjudicielle spørgsmål bemærkede Domstolen, at »kravet [...] ikke drejer sig om at opnå visse tillægsydelser med tilbagevirkende gyldighed, men har til formål at sikre en anerkendelse af de pågældendes ret til at være *fuldgyldige* medlemmer af en erhvervstilknyttet ordning [...]« [44].

42 — Magorrian og Cunningham-dommen, punkt 1 i domskonklusionen.

43 — Fisscher-dommen, præmis 35.

44 — Magorrian og Cunningham-dommen, præmis 42 (min fremhævelse).

Domstolen sondrede således mellem to kategorier af sager, nemlig dels sager anlagt med henblik på at opnå *efterbetaling* af ydelser, dels sager, hvorved sagsøgerne søger at få anerkendt deres ret til *medlemskab med tilbagevirkende gyldighed* (ret til »fuldgyldigt« medlemskab) af en erhvervstilknyttet pensionsordning.

For så vidt angår den første kategori af sager bekræftede Domstolen, at effektivitetsprincippet ikke var til hinder for anvendelsen af en national regel, som »blot begrænse[r] den periode forud for indgivelsen af ansøgningen, for hvilken der [kan] opnås *efterbetaling* af ydelser [...]« [45].

Med hensyn til den anden kategori af sager udtalte Domstolen derimod, at »den i hovedsagen omtvistede regel *[forhindrer], at de pågældendes samlede beskæftigelsesperioder fra den 8. april 1976* til [to år forud for sagsanlægget] *medregnes* ved beregningen af de tillægsydelser, der skal betales *selv efter ansøgningens indgivelse*« [46].

62. Det var ikke Domstolens hensigt, at denne konklusion kun skulle gælde for de særlige omstændigheder i Magorrian og Cunningham-sagen. Domstolen understregede tværtimod, at den omtvistede procesregel greb ind i selve kernen af retten til medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning med tilbagevirkende gyldighed.

Domstolen anførte, at »[t]il forskel fra [...] regler, som ud fra retssikkerhedshensyn blot begrænse[r] den tilbagevirkende gyldighed af et krav om at opnå visse ydelser og således ikke [griber] ind i selve kernen af de rettigheder, fællesskabsretten sikrer, indebærer en regel som den i hovedsagen omhandlede, at det i praksis er umuligt for borgere, der påberåber sig fællesskabsretten, at hævde krav« [47].

Som bekræftelse på denne analyse tilføjede Domstolen, at »den sidstnævnte nationale regel udgør en tidsmæssig begrænsning af den direkte virkning af traktatens artikel 119 i tilfælde, hvor en sådan begrænsning hverken er foreskrevet i Domstolens praksis eller i protokol nr. 2 til traktaten om Den Europæiske Union ['Barber-protokollen']« [48].

Domstolen fandt altså, at den omtvistede procesregel i lighed med en tidsmæssig begrænsning af den direkte virkning af traktatens artikel 119 afskærer borgere, som normalt ville kunne udøve de rettigheder, som de har i henhold til den pågældende fællesskabsbestemmelse, fra at påberåbe sig denne bestemmelse til støtte for deres krav.

45 — Ibidem, præmis 43 (min fremhævelse).
46 — Ibidem (min fremhævelse).
47 — Ibidem, præmis 44.
48 — Ibidem, præmis 45.

63. Det følger af disse betragtninger, at afgørelsen i Magorrian og Cunningham-sagen ikke er begrænset til at gælde for omstændighederne i denne sag.

64. Det er i øvrigt min opfattelse, at dens resultat bør overføres til nærværende sag.

Ganske som i ovennævnte sag forhindrer regulation 12 i Occupational Pension Regulations, »at de pågældendes samlede beskæftigelsesperioder fra den 8. april 1976 til [to år forud for sagsanlægget] medregnes ved beregningen af de [...] ydelser, der skal betales selv efter ansøgningens indgivelse« [49].

Det skal desuden understreges, at de berørte i Magorrian og Cunningham-sagen søgte at få anerkendt deres ret til medlemskab af en pensionsordning med tilbagevirkende kraft med henblik på at få udbetalt *tillægsydelser*. Uanset sagens udfald var de sikret engangsbeløbet og grundpensionen i henhold til den almindelige ordning for erhvervstilknyttede pensioner.

I nærværende sager søger sagsøgerne derimod at få anerkendt deres ret til medlemskab af de omhandlede pensionsordninger med tilbagevirkende kraft med henblik på at få udbetalt *alderspensionens grundbeløb*. Hvis effektivitetsprincippet er til hinder for anvendelsen af en procesregel, der hindrer, at de pågældendes samlede beskæftigelsesperioder fra den 8. april 1976 medtages ved beregningen af tillægsydelser, må dette princip så meget desto mere være til hinder for anvendelsen af samme regel, når den hindrer, at disse beskæftigelsesperioder medtages ved beregningen af alderspensionens grundbeløb.

65. De sagsøgte i hovedsagen har anført, at et sådant resultat er i strid med Domstolens praksis og navnlig med Fisscher-dommen og Dietz-dommen. De henviser til, at i henhold til disse domme kan »nationale regler om søgsmålsfrister i nationale retsforhold [...] gøres gældende over for arbejdstagere, der påberåber sig deres ret til at være omfattet af en erhvervstilknyttet pensionsordning [...]« [50].

66. Jeg finder ikke dette argument overbevisende.

I ovennævnte sager skulle Domstolen nemlig ikke tage stilling til, om effektivitetsprincippet var til hinder for anvendelsen af de omhandlede procesregler. Under hensyn til genstanden for de forelagte spørgsmål nøjedes Domstolen derimod med generelt at henvise til sin retspraksis vedrørende

49 — Ibidem, præmis 43.

50 — Dietz-dommen, præmis 37. Jf. ligeledes Fisscher-dommen, præmis 40.

medlemsstaternes processuelle autonomi. Domstolen bekræftede således, at regler om søgsmålsfrister i nationale retsforhold kunne gøres gældende over for arbejdstagere, der påberåber sig deres ret til at være omfattet af en erhvervstilknyttet pensionsordning, »*på betingelse af* [...] at de ikke i praksis gør det umuligt at udøve rettigheder i henhold til Fællesskabets retsorden« [51]. I modsætning til Magorrian og Cunningham-sagen undersøgte Domstolen imidlertid ikke, om de omtvistede procesregler opfyldte denne betingelse.

De procesregler, som Fisscher-sagen og Dietz-sagen vedrørte, var desuden anderledes end dem, som var genstand for Magorrian og Cunningham-dommen. De fastsatte alene »klassiske« forældelsesfrister eller indeholdt tilsvarende retsprincipper (nemlig »rechtsverwerking« i nederlandsk ret) [52], men, hvis sagsøgerne fik medhold i sagen, begrænsede de ikke deres ret til med tilbagevirkende kraft at opnå ret til medlemskab af den erhvervstilknyttede pensionsordning, som de var blevet udelukket fra.

67. Endelig er jeg heller ikke overbevist af argumentet om, at regulation 12 i Occupational Pension Regulations tilskynder sagsøgerne til at handle hurtigt ved at kræve, at de anlægger sag inden for nogle måneder — og senest inden for to år — efter, at de er blevet udelukket fra at være omfattet af en erhvervstilknyttet pensionsordning.

Til forskel fra præklusive frister medvirker den omtvistede procesregel nemlig ikke til at øge retssikkerheden, idet den endog finder anvendelse på sagsøgere, som i overensstemmelse med EPA's section 2(4) har anlagt sag inden for seks måneder efter, at den i stævningen omhandlede ansættelse er ophørt [53].

b) De faktiske omstændigheder i hovedsagerne

68. Det vil her være hensigtsmæssigt at gennemgå de faktiske omstændigheder i hovedsagerne.

69. Der foreligger kun begrænsede oplysninger om de 60 000 sager, der er anlagt ved nationale retter. Det er derfor umuligt at tage højde for alle de faktiske omstændigheder, som kan ligge til grund for disse sager.

51 — Dietz-dommen, præmis 37 (min fremhævelse).

52 — Jf. forslag til afgørelse fra generaladvokat Van Gerven i Vroege-sagen og Fisscher-sagen, punkt 31, samt forslag til afgørelse fra generaladvokat Cosmas i Dietz-sagen, punkt 30.

53 — Jf. Magorrian og Cunningham-dommen, præmis 46.

70. På grundlag af sagens akter er det imidlertid muligt at beskrive i hvert fald tre situationer [54].

71. *For det første* kan anvendelsen af regulation 12 i Occupational Pension Regulations gøre det umuligt for visse sagsøgere at opfylde betingelserne for at være berettiget til pensionsydelser.

Foster's sag illustrerer denne situation.

Fra maj 1979 til maj 1994 var hun deltidsansat i Midland Bank. Den 1. september 1992 fik hun mulighed for at tilslutte sig arbejdsgiverens pensionsordning. I maj 1994 gik hun på pension. Hun modtager imidlertid ingen pension. I henhold til Midland Bank's pensionsordning er retten til pensionsydelser nemlig betinget af, at den pågældende har været tilsluttet ordningen i mindst to år. Denne betingelse opfylder Foster ikke, idet hun kun har været tilsluttet ordningen i 20 måneder.

Den 23. december 1994 anlagde hun sag med henblik på at få anerkendt sin ret til med tilbagevirkende kraft at blive tilsluttet den omhandlede ordning [55]. I forbindelse hermed har hun i henhold til regulation 12 i Occupational Pension Regulations kun mulighed for at opnå anerkendelse af sin ret til medlemskab for beskæftigelsesperioder, der ligger efter den 23. december 1992, dvs. efter at hun reelt blev tilsluttet Midland Bank's pensionsordning. Ved at hindre, at der tages hensyn til beskæftigelsesperioder, der ligger før hendes tilslutning, afskærer den omtvistede procesregel Foster fra at opfylde betingelsen for at opnå pension.

Denne regel gør det derfor umuligt for sagsøgeren at udøve sine rettigheder i henhold til traktatens artikel 119.

72. *For det andet* har visse sagsøgere påberåbt sig retten til med tilbagevirkende kraft at være omfattet af en erhvervstilknyttet pensionsordning for ansættelsesperioder på deltid, som ligger mere end to år forud for sagsanlægget.

Dette er tilfældet for Wainsborough [56].

54 — Jeg henholder mig i alt væsentligt til den danske oversættelse af forelæggelseskendelsen, s. 14, 15 og 16, og præmis 92-96 i Birmingham Industrial Tribunal's afgørelse af 4.12.1995.

55 — Faktisk anlagde Foster sag mere end seks måneder efter ansættelsens ophør. Denne sag kan derfor ikke antages til realitetsbehandling. Med henblik på min argumentation vil jeg imidlertid anse hendes sag for at være anlagt inden for den i EPA's section 2(4) fastsatte frist.

56 — Og for Preston, Maltby, Cockrill, Nuttall, Barron, Gilbert, Walker, Culley og Guerin.

Wainsborough har arbejdet på deltid i Midland Bank siden maj 1973. Hun fik mulighed for at tilslutte sig arbejdsgiverens pensionsordning den 1. september 1992. Den 8. december 1994 anlagde hun sag med henblik på at få anerkendt sin ret til med tilbagevirkende kraft at være tilsluttet denne ordning for beskæftigelsesperioder før den 1. september 1992. I henhold til regulation 12 i Occupational Pension Regulations kan der imidlertid kun opnås anerkendelse af retten til medlemskab for beskæftigelsesperioder, der ligger efter den 8. december 1992, dvs. efter at hun blev tilsluttet Midland Bank's pensionsordning. Wainsborough's sag afvises derfor.

Under disse omstændigheder gør regulation 12 i Occupational Pension Regulations det umuligt for sagsøgerne at få medhold i sager anlagt med henblik på at få anerkendt deres ret til med tilbagevirkende kraft at være tilsluttet en erhvervstilknyttet pensionsordning og modtage de ydelser, der udspringer heraf. Bestemmelsen griber således ind i selve kernen af de rettigheder, fællesskabsretten sikrer.

73. *For det tredje* har visse sagsøgere påberåbt sig retten til med tilbagevirkende kraft at være tilsluttet en erhvervstilknyttet pensionsordning for forskellige ansættelsesperioder på deltid, nemlig beskæftigelsesperioder, som ligger mere end to år forud for sagsanlægget, og beskæftigelsesperioder, som ligger mindre end to år forud sagsanlægget.

Dette er tilfældet for Jones[57].

Jones har arbejdet på deltid som lærer siden april 1977. Hun har siden august 1993 været tilsluttet Teachers' Superannuation Scheme. Den 6. december 1994 anlagde hun sag med henblik på at få anerkendt sin ret til med tilbagevirkende kraft at være tilsluttet denne pensionsordning. I henhold til regulation 12 i Occupational Pension Regulations kan der imidlertid kun opnås anerkendelse af retten til medlemskab for beskæftigelsesperioder, der ligger efter den 6. december 1992. Sagen afvises derfor for så vidt angår beskæftigelsesperioder mellem april 1977 og den 5. december 1992.

Under disse omstændigheder gør regulation 12 i Occupational Pension Regulations det ikke umuligt for sagsøgerne at anlægge sag. Bestemmelsen gør det dog urimeligt vanskeligt at anlægge sag, fordi den forhindrer, at der tages hensyn til beskæftigelsesperioder, de pågældende har gennemført fra begyndelsen af deres ansættelse til to år forud for sagsanlægget.

57 — Og for Harris.

74. Det er min opfattelse, at regulation 12 i Occupational Pension Regulations i de tre ovenfor beskrevne situationer gør det umuligt eller urimeligt vanskeligt for sagsøgerne i hovedsagen i praksis at udøve deres ret til at blive omfattet af en erhvervstilknyttet pensionsordning med tilbagevirkende kraft.

75. Jeg foreslår derfor Domstolen at besvare denne del af spørgsmålet med, at effektivitetsprincippet er til hinder for anvendelsen af den omtvistede bestemmelse i hovedsagerne.

C — *Det andet spørgsmål*

76. Med det andet præjudicielle spørgsmål anmodes Domstolen om at undersøge rækkevidden af ækvivalensprincippet.

77. På baggrund af ovenstående konklusioner er det kun nødvendigt at behandle dette spørgsmål i forhold til EPA's section 2(4). Hvis jeg har ret i den opfattelse, at effektivitetsprincippet er til hinder for anvendelsen af regulation 12 i Occupational Pension Regulations i hovedsagerne, skal de nationale retter nemlig i overensstemmelse med Domstolens praksis undlade at anvende denne bestemmelse [58]. Det vil i så tilfælde ikke tjene noget formål at undersøge ækvivalensprincippet i forhold til denne anden procesregel.

78. For fuldstændighedens skyld vil jeg alligevel undersøge dette princip under hensyntagen til begge de omtvistede nationale bestemmelser.

79. Ækvivalensprincippet opstiller et krav om »forbud mod forskelsbehandling«: Udøvelsen af en rettighed i henhold til fællesskabsretten gennem den nationale retsorden må ikke undergives strengere krav end dem, som gælder for udøvelsen af en tilsvarende, rent national rettighed.

80. House of Lords skal derfor afgøre, om de processuelle regler i EPA's section 2(4) og regulation 12 i Occupational Pension Regulations, som finder anvendelse på de sager, sagsøgerne har anlagt på grundlag af traktatens artikel 119, er mindre gunstige end dem, der gælder for tilsvarende sager i henhold til national ret.

81. Med henblik herpå har House of Lords forelagt Domstolen tre spørgsmål. Med det første spørgsmål ønskes det oplyst, om det er i overensstemmelse med ækvivalensprincippet, at de rettigheder, som borgerne har i henhold til traktatens artikel 119, skal gennemtvinges ved hjælp af EPA. Med det andet spørgsmål søger House of Lords en afgørelse af, efter hvilke kriterier i fællesskabsretten det kan fastslås, om der fore-

58 — Jf. navnlig Domstolens dom af 9.3.1978, sag 106/77, Simmenthal, Sml. s. 629.

ligger et »tilsvarende søgsmål i henhold til national ret«. Med det tredje spørgsmål ønsker House of Lords oplyst, efter hvilke fællesskabsretlige kriterier det kan afgøres, om reglerne for sådanne tilsvarende søgsmål i henhold til national ret er »gunstigere« end dem, der gælder for søgsmål, som vedrører tilsidesættelse af traktatens artikel 119.

82. Efter at der var indgivet anmodning om en præjudiciel afgørelse i nærværende sag, afsagde Domstolen dom i Levez-sagen. Som anført af House of Lords [59], svarer de principielle spørgsmål i denne sag til spørgsmålene i nærværende sag [60]. Jeg vil derfor i betydeligt omfang gengive Domstolens argumentation i denne dom.

1) Første del af det andet spørgsmål

83. House of Lords ønsker for det første oplyst, om det for at sikre, at ækvivalensprincippet overholdes, kan lægges til grund, at et søgsmål, der vedrører tilsidesættelse af EPA, er et søgsmål efter national ret, der svarer til et søgsmål, som vedrører tilsidesættelse af traktatens artikel 119.

84. I mit forslag til afgørelse i Levez-sagen [61] redegjorde jeg for, hvorfor sager, som anlægges efter henholdsvis EPA og traktatens artikel 119, efter min opfattelse ikke kun er tilsvarende, men identiske sager.

85. Domstolen var af samme opfattelse, iden den i dommen udtalte følgende:

»[...] [det må] fastslås, at EPA er den nationale lovgivning, som gennemfører det fællesskabsretlige princip om forbud mod forskelsbehandling på grundlag af køn med hensyn til løn, således som det fremgår af traktatens artikel 119 og (Rådets direktiv 75/117/EØF af 10.2.1975 om indbyrdes tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivninger om gennemførelse af princippet om lige løn til mænd og kvinder (EFT L 45, s. 19)).

Følgelig er det [...] ikke [...] tilstrækkeligt til at sikre overholdelsen af ækvivalensprincippet, at de samme processuelle regler [...] finder anvendelse på to sammenlignelige former for krav, hvoraf det ene bygger på fællesskabsretten og det andet på national ret, eftersom der er tale om et og samme retsmiddel.

59 — Den danske oversættelse af forelæggelseskendelsen, s. 8.

60 — I Levez-sagen skulle Domstolen navnlig undersøge rækkevidden af ækvivalensprincippet med henblik på at afgøre, om det var til hinder for anvendelsen af section 2(5) i EPA på et søgsmål i henhold til traktatens artikel 119 anlagt af en arbejdstager med henblik på at opnå efterbetaling af løn.

61 — Punkt 41-48.

Siden Det Forenede Kongerige tiltrådte Fællesskaberne, har EPA været den lovgivning, hvorved det har opfyldt sine forpligtelser i henhold til traktatens artikel 119 og senere [direktiv 75/117]. *EPA kan derfor ikke være det rette grundlag for sammenligningen med henblik på at sikre overholdelsen af ækvivalensprincippet*« [62].

86. Jeg foreslår Domstolen at bekræfte dette resultat i nærværende sag og følgelig besvare det af den nationale ret forelagte spørgsmål benægtende.

2) Anden del af det andet spørgsmål

87. House of Lords ønsker for det andet oplyst, efter hvilke kriterier i fællesskabsretten det kan fastslås, om der foreligger et tilsvarende søgsmål i henhold til national ret.

88. De relevante principper i forbindelse hermed er opstillet i Levez-dommen.

Søgsmål i henhold til national ret, hvor sagsgenstanden og søgsmålsgrundlaget er de samme som i søgsmål, der vedrører tilsidesættelse af fællesskabsretten, kan således anses for at være »tilsvarende« søgsmål [63].

Desuden må den nationale ret for at kunne fastslå, om ækvivalensprincippet er overholdt, ikke alene undersøge formålet med, men også de væsentligste momenter ved søgsmål på grundlag af national ret, som hævdes at være tilsvarende søgsmål [64].

Endvidere skal hvert enkelt tilfælde, hvor der opstår spørgsmål om, hvorvidt en national processuel bestemmelse er mindre gunstig end dem, der gælder for tilsvarende søgsmål på grundlag af national ret, bedømmes under hensyn til, hvilken stilling den nationale bestemmelse indtager i den samlede procedure, herunder dens forløb og dens særlige kendetegn for de nationale retsinstanser [65].

Endelig kan ækvivalensprincippet ikke fortolkes således, at medlemsstaten er forpligtet til at udvide den gunstigste nationale ordning til at omfatte alle sager, der anlægges på det pågældende område [66].

62 — Præmis 46, 47 og 48 (min fremhævelse).

63 — Palmisani-dommen, præmis 34-38, Edis-dommen, præmis 36, og Levez-dommen, præmis 41.

64 — Palmisani-dommen, præmis 34-38, og Levez-dommen, præmis 43.

65 — Peterbroeck-dommen, præmis 14, Van Schijndel og Van Veen-dommen, præmis 19, og Levez-dommen, præmis 44.

66 — Edis-dommen, præmis 36, og Levez-dommen, præmis 42.

89. Herefter vil en henvisning til de principper, som blev opstillet i Levez-dommen, være tilstrækkelig til at besvare det af House of Lords forelagte spørgsmål. Domstolen anmodes nemlig kun om retningslinjer for fortolkningen af fællesskabsretten, som gør det muligt at fastslå, om der foreligger et tilsvarende søgsmål i henhold til national ret. Den forelæggende ret anmoder ikke om nogen konkret angivelse af, hvilket retsmiddel der er tale om.

Domstolen har desuden udtalt, at »[d]et tilkommer [...] de nationale retter at efterprøve, om de processuelle regler, der i national ret skal sikre, at de rettigheder, borgerne har i henhold til fællesskabsretten, beskyttes, er i overensstemmelse med ækvivalensprincippet [...]« [67].

Denne kompetencefordeling er begrundet i, at »den nationale ret [...] er den eneste, der har direkte kendskab til de processuelle regler for sagsanlæg [i national ret] [...]« [68].

90. Ønsket om at give den forelæggende ret et nyttigt svar foranlediger imidlertid sommetider Domstolen til at fremsætte mere præcise bemærkninger vedrørende de mulige kriterier for sammenligningen. I Palmisani-dommen hjalp Domstolen således den forelæggende ret med at afklare, hvilke retsmidler i national ret der eventuelt var sammenlignelige med erstatningssager vedrørende tab lidt som følge af, at et fællesskabsdirektiv var gennemført for sent [69].

91. Det kan ikke på forhånd udelukkes, at Domstolen vil vælge en tilsvarende fremgangsmåde i nærværende sag.

92. Det vil derfor være hensigtsmæssigt at forsøge at pege på et nationalt retsmiddel, der kan anses for at svare til hovedsagerne.

93. Sagsøgerne i hovedsagen har i deres skriftlige indlæg foreslået mange forskellige sammenligningsgrundlag. De har gjort gældende, at deres krav kan sammenlignes med sager på grundlag af Sex Discrimination Act 1975 og Race Relations Act 1976, sager anlagt for at opnå efterbetaling af løn [70] og sager vedrørende ulovlige lønindeholdelser [71].

67 — Levez-dommen, præmis 39. Jf. ligeledes Palmisani-dommen, præmis 33.

68 — Levez-dommen, præmis 43.

69 — Dommens præmis 33-38.

70 — Der henvises til Limitation Act 1980 i Industrial Tribunals Extension of Jurisdiction (England and Wales) Order 1994 (punkt 6.11 i sagsøgernes indlæg).

71 — Der henvises til Employment Rights Act 1996 (punkt 6.14 i sagsøgernes indlæg).

94. I mit forslag til afgørelse i Levez-sagen [72] redegjorde jeg for, hvorfor det efter min opfattelse ikke var hensigtsmæssigt at sammenligne sager støttet på Sex Discrimination Act 1975 eller Race Relations Act 1976 med sager i henhold til traktatens artikel 119. En sådan sammenligning ville i det væsentlige bygge på, at spørgsmålet om forskelsbehandling — uanset om den skyldes på køn eller race — fortsat er det centrale i sagen. Jeg valgte derfor en sammenligning inden for arbejdsretsområdet og henviste til nationale søgsmål, der forfølger samme formål som søgsmål, der vedrører tilsidesættelse af fællesskabsretten.

95. I den foreliggende sag får denne argumentation mig ligeledes til at forkaste sager anlagt for at opnå efterbetaling af løn eller vedrørende ulovlige lønindeholdelser som sammenligningsgrundlag. Formålet med hovedsagerne er nemlig ikke at opnå efterbetaling af løn eller andre vederlag, men med tilbagevirkende kraft at få anerkendt retten til medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning.

96. I betragtning af dette formål mener jeg, at hovedsagerne bør sammenlignes med et søgsmål i henhold til national ret, hvorved en arbejdstager på et andet grundlag end fællesskabsretten med tilbagevirkende kraft søger at opnå medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning.

97. Her opstår imidlertid et problem. Man kan nemlig tænke sig et væld af årsager til, at en arbejdstager ikke på behørig vis er blevet tilknyttet en pensionsordning. Den manglende tilknytning kan bero på en forsømmelse fra arbejdsgiverens side, fra arbejdstageren selv, eller den kan skyldes parternes manglende kendskab til deres respektive rettigheder og forpligtelser, svindel fra arbejdsgiverens side osv.

98. I denne henseende kan det kriterium vedrørende søgsmålsgrundlaget, som blev opstillet i Levez-dommen, bruges til at indskrænke undersøgelsen.

99. Sagsøgerne i hovedsagen klager i nærværende sag over, at de er blevet udelukket fra medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning, på trods af at de i henhold til en fællesskabsbestemmelse klart har ret til medlemskab. Desuden burde deres arbejdsgivere have vidst, at denne udelukkelse var i strid med fællesskabsretten, for siden Bilka-dommen blev afsagt, har det været klart, at en overtrædelse af ligebehandlingsprincippet i forbindelse med anerkendelsen af denne ret til medlemskab falder ind under traktatens artikel 119 [73].

100. Anvendes disse parametre på et søgsmål, som er baseret på ren national ret, ser det ud til, at det ville være relevant for den forelæggende ret at henvise til en situation, hvor en fuldtidsbeskæftiget arbejdstager i

72 — Punkt 50-69.

73 — Jf. Vroege-dommen, præmis 28 og 29, Fisscher-dommen, præmis 25 og 26, Dietz-dommen, præmis 20, og Magorrian og Cunningham-dommen, præmis 28 og 29.

strid med bindende bestemmelser er blevet udelukket fra medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning, selv om hans arbejdsgiver vidste eller burde have vidst, at en sådan udelukkelse var ulovlig.

101. Jeg mener derfor, at House of Lords med henblik på at sikre overholdelsen af ækvivalensprincippet kan anse en sag på grundlag af national ret anlagt af en fuldtidsbeskæftiget arbejdstager, som på grund af andre faktorer end forskelsbehandling på grundlag af køn eller racediskrimination ulovligt er blevet udelukket fra medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning, selv om hans arbejdsgiver vidste eller burde have vidst, at denne udelukkelse var ulovlig, for at »svare til« hovedsagerne.

3) Tredje del af det andet spørgsmål

102. House of Lords ønsker for det tredje oplyst, efter hvilke kriterier i fællesskabsretten det kan fastslås, om de processuelle regler for tilsvarende søgsmål på grundlag af national ret er gunstigere end dem, der gælder for søgsmål, der vedrører en tilsidesættelse af traktatens artikel 119.

103. Det fremgår af retspraksis [74], at det alene tilkommer de nationale retter at foretage sammenligningen mellem de procesregler, der gælder for henholdsvis tilsvarende søgsmål på grundlag af national ret og søgsmål på grundlag af fællesskabsretten.

104. Imidlertid kan Domstolen »[m]ed henblik på den bedømmelse, den nationale ret skal foretage, [...] give nogle retningslinjer for fortolkningen af fællesskabsretten« [75].

105. I Levez-dommen fastslog Domstolen således, at ækvivalensprincippet ville være tilsidesat, hvis en borger, der påberåber sig en rettighed i henhold til fællesskabsretten, skulle pådrage sig ekstra *omkostninger* og udsætte sig for yderligere *forsinkelser* i forhold til en sagsøger, hvis søgsmål er baseret på en rent national rettighed [76].

106. I nærværende sag skal House of Lords afgøre, om reglerne i EPA's section 2(4) og i regulation 12 i Occupational Pension Regulations er mere restriktive end dem, der gælder for et søgsmål, som House of Lords ved hjælp af de allerede fastlagte kriterier har fastslået, er et tilsvarende søgsmål på grundlag af national ret [77] (herefter »det nationale søgsmål«).

74 — Jf. Palmisani-dommen, præmis 33, og Levez-dommen, præmis 39.

75 — Levez-dommen, præmis 40.

76 — Dommens præmis 51.

77 — I resten af dette forlag til afgørelse forudsættes det, at dette »tilsvarende søgsmål i henhold til national ret« er et søgsmål som beskrevet ovenfor i punkt 101.

107. På denne baggrund rejser nærværende sag to særlige spørgsmål [78].

108. For det første kan reglerne for det nationale søgsmål indeholde processuelle bestemmelser, som på én gang er både gunstigere og mere restriktive end dem, der gælder for hovedsagerne.

109. Den præklusive søgsmålsfrist for det nationale søgsmål kan nemlig være kortere end den frist, der er fastsat i EPA's section 2(4). Får sagsøgeren medhold i en sådan sag, kan han til gengæld med tilbagevirkende kraft opnå ret til medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning for en længere periode end de to år, som er fastsat i regulation 12 i Occupational Pension Regulations.

110. Under sådanne omstændigheder må det afgøres, om sammenligningen skal foretages på grundlag af hver enkelt processuel bestemmelse (en individuel sammenligning) eller omvendt på grundlag af en samlet vurdering af de omhandlede procesregler (en helhedssammenligning).

111. Domstolen har i denne forbindelse udtalt, at »hvert enkelt tilfælde, hvor der opstår spørgsmål om, hvorvidt en national processuel bestemmelse er mindre gunstig end dem, der gælder for tilsvarende søgsmål på grundlag af national ret, [skal] bedømmes under hensyn til, hvilken stilling bestemmelsen indtager i den *samlede procedure*, herunder dens forløb og dens særlige kendetegn [...]« [79].

112. Heraf følger, at procesreglernes forskellige aspekter ikke kan undersøges hver for sig, men må ses i en større sammenhæng [80].

113. Ved afgørelsen af, om procesreglerne i EPA's section 2(4) og regulation 12 i Occupational Pension Regulations er mindre gunstige end dem, der gælder for det nationale søgsmål, bør House of Lords derfor foretage en helhedssammenligning af de forskellige aspekter ved de pågældende processuelle bestemmelser.

114. Det andet spørgsmål opstår på grund af det antal sager, der er anlagt ved de nationale retter.

78 — Jf. i forbindelse hermed indlæg afgivet af Det Forenede Kongeriges regering (punkt 5.34-5.40) og indlæg afgivet på vegne af Southern Electric plc, South Wales Electricity Company plc, Electricity Pension Trustee Ltd, Midland Bank plc, Sutton College, Preston College, Grimsby College og Hull College (punkt 54, 55 og 56).

79 — Levez-dommen, præmis 44. Jf. ligeledes Peterbroeck-dommen, præmis 14, og Van Schijndel og Van Veen-dommen, præmis 19.

80 — Jf. ligeledes generaladvokat Cosmas' forslag til afgørelse i Palmisani-sagen, punkt 22, 26 og 27.

115. Den »gunstigere« karakter af reglerne for det nationale søgsmål kan nemlig variere alt afhængigt af de faktiske omstændigheder i hovedsagerne. Procesreglerne for det nationale søgsmål kan således for *visse sagsøgeres* vedkommende anses for at være *gunstigere* end de regler, der gælder for hovedsagerne, mens de for *andre sagsøgeres* vedkommende kan anses for at være *mindre gunstige* [81].

116. En sådan forskel kunne få nogle af sagsøgerne til under påberåbelse af ækvivalensprincippet at kræve, at procesreglerne for det nationale søgsmål anvendes på deres krav. Andre sagsøgere ville derimod — også under påberåbelse af ækvivalensprincippet — måske kræve, at procesreglerne i EPA's section 2(4) og regulation 12 i Occupational Pension Regulations anvendes på deres krav.

117. Jeg er som Det Forenede Kongerige af den opfattelse, at en sådan anvendelse af ækvivalensprincippet vil være uforenelig med retssikkerhedsprincippet.

118. De nationale retter ville i givet fald skulle træffe afgørelse i hovedsagerne på grundlag af indbyrdes forskellige retsregler. Desuden ville hverken de kompetente myndigheder eller borgerne — som sagsøgere eller sagsøgte — længere vide, nøjagtig hvilke nationale retsregler der ville finde anvendelse på sagerne.

119. Jeg foreslår derfor Domstolen at besvare denne del af spørgsmålet med, at i forbindelse med ækvivalensprincippet skal procesreglerne for et tilsvarende søgsmål i henhold til national ret og procesreglerne for et søgsmål, der vedrører en tilsidesættelse af fællesskabsretten, sammenlignes objektivt og abstrakt og ikke subjektivt under hensyn til de faktiske omstændigheder for de forskellige sagsøgere i hovedsagerne.

D — *Det tredje spørgsmål*

120. Det tredje præjudicielle spørgsmål vedrører den særlige situation for visse af sagsøgerne i hovedsagerne.

121. Det skal erindres, at der er tale om lærere eller forelæsere, der arbejder regelmæssigt, men i henhold til på hinanden følgende og juridiske adskilte kontrakter (herefter »læreren« eller »lærerne«). Deres kontrakter kan være indgået for et akademisk år, for et semester eller endda for

81 — Det bør understreges, at begrebet »tilsvarende sagsmål i henhold til national ret« derimod ikke kan variere alt efter de særlige omstændigheder, der gælder for sagsøgerne i hovedsagen. Hvorvidt der foreligger et sådant sagsmål, afgøres nemlig ved hjælp af objektive kriterier (jf. punkt 88 i dette forslag). Det »tilsvarende sagsmål i henhold til national ret« vil derfor være fuldstændig det samme for alle sagsøgerne i hovedsagen.

varigheden af den pågældende forelæsningsrække. Kontrakterne afbrydes i ferierne og i perioder, hvor den pågældende lærer ikke underviser.

122. Det fremgår af forelæggelseskendelsen [82], at en sådan række kontrakter i visse tilfælde kan være dækket af en rammekontrakt (en såkaldt »umbrella contract«). I henhold til en sådan kontrakt er den pågældende lærer og institution forpligtet til at forny de forskellige ansættelseskontrakter. Herved etablerer parterne et vedvarende ansættelsesforhold. Under disse omstændigheder løber den præklusive frist, der er fastsat i EPA's section 2(4), fra udløbet af ansættelsesforholdet mellem læreren og institutionen [83].

123. Foreligger der derimod ikke en rammekontrakt, bliver den pågældende lærer og institution kontraktligt frit stillet ved udløbet af hver enkelt ansættelseskontrakt. De kan således frit afgøre, om de vil fortsætte ansættelsesforholdet eller ej. House of Lords har lagt til grund, at tidsfristen under disse omstændigheder i henhold til EPA's section 2(4) løber fra udløbet af den enkelte kontrakt [84].

124. Det spørgsmål, som er forelagt af House of Lords, vedrører særligt lærere, hvis kontrakter ikke er omfattet af en rammekontrakt, men som dog har arbejdet på vedvarende basis for samme institution [85].

125. Den forelæggende ret ønsker oplyst, om det under disse omstændigheder er foreneligt med fællesskabsretten at lade den præklusive frist i EPA's section 2(4) løbe fra udløbet af den enkelte ansættelseskontrakt.

126. Retten har i denne forbindelse forelagt to spørgsmål.

1) Første del af det tredje spørgsmål

127. House of Lords ønsker for det første oplyst, om anvendelsen af EPA's section 2(4) under de ovenfor beskrevne omstændigheder er »forenelig med retten til lige løn for samme arbejde i henhold til EF-traktatens artikel 119«.

82 — Den danske oversættelse, s. 9.

83 — Punkt 62 i det indlæg, der er afgivet på vegne af Southern Electric plc, South Wales Electricity Company plc, Electricity Pension Trustee Ltd, Midland Bank plc, Sutton College, Preston College, Grimsby College og Hull College.

84 — Den danske oversættelse af forelæggelseskendelsen, s. 10.

85 — Jf. det tredje præjudicielle spørgsmål, punkt a) og b).

128. Dette spørgsmål er forvirrende.

129. Traktatens artikel 119 tillægger alene borgerne »materielle« rettigheder. Bestemmelsen pålægger ikke medlemsstaterne forpligtelser for så vidt angår indførelse af bestemte procesregler. Den kan derfor ikke *i sig selv* være til hinder for anvendelsen af en national procesregel.

130. Spørgsmålet om anvendelsen af EPA's section 2(4) under de ovenfor beskrevne omstændigheder skal efter min opfattelse undersøges i lyset af effektivitetsprincippet. Dette princip er netop genstanden for House of Lords andet spørgsmål.

2) Anden del af det tredje spørgsmål

131. House of Lords ønsker for det andet oplyst, om EPA's section 2(4) gør det umuligt eller urimeligt vanskeligt for lærerne i praksis at udøve deres ret til medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning med tilbagevirkende kraft.

132. Kommissionen har i sit skriftlige indlæg gjort gældende, at anvendelsen af den omtvistede procesregel på de sager, der er anlagt af disse lærere, er uforenelig med effektivitetsprincippet i to henseender.

Dels tvinger procesreglen de lærere, som ønsker at få medtaget deres *fremtidige* ansættelsesperioder på deltid ved beregningen af deres pensionsrettigheder, til at anlægge en uafbrudt række sager for hver enkelt kontrakt, i henhold til hvilken de udøver den omtvistede beskæftigelse.

Dels forhindrer den omtvistede regel, at der tages hensyn til alle de beskæftigelsesperioder, de pågældende lærere *har gennemført,* ved beregningen af deres pensionsydelser, selv om disse beskæftigelsesperioder indgår i et fortsat ansættelsesforhold. De pågældende lærere, som har anlagt den første sag inden seks måneder efter udløbet af den sidste ansættelseskontrakt, er afskåret fra at få medregnet de beskæftigelsesperioder, der vedrører tidligere kontrakter.

133. Jeg deler ikke Kommissionens opfattelse.

134. Med hensyn til lærernes *fremtidige* ansættelsesperioder bør det erindres, at Occupational Pension Schemes (Equal Access to Membership) (Amendment) Regulations 1995 med virkning fra den

31. maj 1995 har forbudt enhver direkte eller indirekte forskelsbehandling på grundlag af køn med hensyn til adgangen til medlemskab af en erhvervstilknyttet pensionsordning. Arbejdsgivere har derfor fra denne dato været retligt forpligtet til sikre deltidsbeskæftigede lærere ret til medlemskab af de pågældende pensionsordninger. Disse lærere er derfor ikke tvunget til at opnå »godkendelse« af deres fremtidige ansættelsesperioder på deltid gennem en række retssager.

135. For så vidt angår de beskæftigelsesperioder, de *har gennemført*, forhindrer EPA's section 2(4) faktisk, at der tages hensyn til ansættelsesperioder på deltid i henhold til kontrakter, som ligger før den eller de kontrakter, hvorom de pågældende har anlagt sag.

136. Det skal imidlertid erindres, at Domstolen har »anerkendt, at det er foreneligt med fællesskabsretten at fastsætte [...] præklusive søgsmålsfrister *af retssikkerhedshensyn* [...]« [86].

137. Som understreget af Det Forenede Kongeriges regering [87], er fastsættelsen af begyndelsestidspunktet for den præklusive frist i EPA's section 2(4) til datoen for udløbet af hver enkelt kontrakt udtryk for en hensyntagen til retssikkerheden.

138. Hvis der ikke foreligger en rammekontrakt, kan den pågældende lærer og institution frit afgøre, om de vil forny de forskellige ansættelseskontrakter. Under disse omstændigheder kan det ikke nøjagtigt afgøres, hvornår ansættelsesforholdet ophører. Det kan derfor heller ikke nøjagtigt fastsættes, hvornår søgsmålsfristen begynder at løbe. Hensynet til retssikkerheden kræver således, at ansættelsesforholdet mellem den pågældende lærer og institution anses for at ophøre ved udløbet af hver enkelt ansættelseskontrakt, og at begyndelsestidspunktet for den præklusive frist derfor fastsættes til tidspunktet for udløbet af hver enkelt af disse kontrakter.

139. Jeg kan derfor konkludere, at effektivitetsprincippet ikke er til hinder for anvendelsen af en national præklusiv frist på seks måneder fra udløbet af hver ansættelseskontrakt i de sager, som er anlagt af lærere, der er ansat i henhold til en række på hinanden følgende kontrakter, der ikke er dækket af en rammekontrakt.

86 — Fantask-dommen, præmis 48 (min fremhævelse).

87 — Punkt 6.6 i Det Forenede Kongeriges regerings indlæg. Jf. ligeledes indlæg afgivet på vegne af Southern Electric plc, South Wales Electricity Company plc, Electricity Pension Trustee Ltd, Midland Bank plc, Sutton College, Preston College, Grimsby College og Hull College (punkt 67 og 68).

VI — En eventuel begrænsning af virkningerne af dommen i nærværende sag

140. Det Forenede Kongeriges regering og de sagsøgte i hovedsagerne har i deres indlæg gjort Domstolen opmærksom på sagens økonomiske betydning. De anslår, at hvis alle sagsøgerne skulle opnå anerkendelse af retten til med tilbagevirkende kraft at blive omfattet af de omhandlede pensionsordninger fra den 8. april 1976, ville disse pensionsordninger i alt skulle udbetale et tocifret milliardbeløb i pund. Det ville true deres økonomiske ligevægt i så høj grad, at visse nuværende eller tidligere arbejdsgivere ikke ville være i stand til at opfylde deres økonomiske forpligtelser.

141. Under retsmødet nævnte Det Forenede Kongeriges regering udtrykkeligt den mulighed, at Domstolen fastsætter en begrænsning af de tidsmæssige virkninger af den dom, som afsiges, hvis effektivitetsprincippet fortolkes således, at det er til hinder for anvendelsen af regulation 12 i Occupational Pension Regulations i hovedsagerne.

142. Eftersom jeg netop foreslår Domstolen at besvare det første præjudicielle spørgsmål på denne måde, må det undersøges, om betingelserne for at fastsætte en sådan tidsmæssig begrænsning er opfyldt.

143. I overensstemmelse med en fast praksis »[kan] Domstolen undtagelsesvis — under anvendelse af et almindeligt retssikkerhedsprincip i Fællesskabets retsorden og under hensyntagen til de alvorlige forstyrrelser, dommen kan medføre for så vidt angår fortiden i retsforhold, der er etableret i god tro — [...] se sig foranlediget til at begrænse de berørte parters muligheder for at påberåbe sig en bestemmelse, Domstolen har fortolket, for derved at rejse tvivl om sådanne retsforhold [...]« [88].

144. I denne forbindelse »[tager] Domstolen [...] stilling til, om de to hovedbetingelser for at træffe bestemmelse om en sådan begrænsning [er] opfyldt, nemlig om de berørte parter var i god tro, og om der [er] fare for alvorlige forstyrrelser« [89].

145. Gennemgangen af Domstolens praksis afslører også, at der findes en tredje, lige så væsentlig betingelse, nemlig at »der kun kan træffes bestemmelse om en eventuel begrænsning af de tidsmæssige virkninger af en dom vedrørende et præjudicielt fortolkningsspørgsmål i selve den dom, hvori der træffes afgørelse om den fortolkning, der er anmodet om [...]« [90].

88 — Vroege-dommen, præmis 21, og Fisscher-dommen, præmis 18. Jf. ligeledes Defrenne II-dommen, præmis 69-75, Denkavit-dommen, præmis 17, dom af 27.3.1980, forenede sager 66/79, 127/79 og 128/79, Salumi, Sml. s. 1237, præmis 10, af 10.7.1980, sag 826/79, Mireco, Sml. s. 2559, præmis 8, og af 2.2.1988, sag 309/85, Barra, Sml. s. 355, præmis 12, og Barber-dommen, præmis 41.

89 — Vroege-dommen, præmis 21, og Fisscher-dommen, præmis 18.

90 — Vroege-dommen, præmis 31. Jf. ligeledes Salumi-dommen, præmis 11, Denkavit-dommen, præmis 18, Mireco-dommen, præmis 8, Barra-dommen, præmis 13, og Barber-dommen, præmis 41.

146. Disse tre betingelser skal herefter gennemgås.

147. Med hensyn til spørgsmålet, om der foreligger »alvorlige forstyrrelser«, har Domstolen for det første allerede anerkendt faren for, at »ligevægten i en række af disse pensionsordninger forstyrres med tilbagevirkende kraft« [91]. I nærværende sag synes det sikkert, at de omhandlede pensionsordninger vil blive forstyrret med tilbagevirkende kraft. Det er derimod mere vanskeligt at sige noget sikkert om omfanget af denne forstyrrelse. Under retsmødet beskrev Det Forenede Kongeriges regering i øvrigt de problemer, som dens aktuarer var stødt på i deres forsøg på nøjagtigt at vurdere de økonomiske konsekvenser af nærværende sag. Det manglende kendskab til de berørte pensionsordningers mulige samlede gæld må mane til forsigtighed [92]. Det er derfor min opfattelse, at den første betingelse for at træffe bestemmelse om en begrænsning af virkningerne af den dom, der afsiges, er opfyldt.

148. For det andet kræver betingelsen vedrørende »god tro«, at de berørte parter ikke med rimelighed kan have været i tvivl om anvendeligheden [93] eller rækkevidden [94] af den fællesskabsbestemmelse, der fortolkes. I nærværende sag spiller to fællesskabsretlige principper ind, nemlig ligelønsprincippet og effektivitetsprincippet.

For så vidt angår ligelønsprincippet har Domstolen i overensstemmelse med sin faste praksis fastslået følgende: »Med hensyn til retten til at være omfattet af erhvervstilknyttede pensionsordninger [...] [forelå der ikke] nogen omstændighed, som har kunnet give de berørte parter i erhvervslivet grund til at tro, at artikel 119 ikke skulle finde anvendelse. Siden Bilka-dommen blev afsagt [...], har det nemlig været klart, at en tilsidesættelse af lighedsprincippet i forbindelse med anerkendelsen af den her omhandlede ret falder ind under artikel 119 [...]« [95].

Det kan derimod diskuteres, om de berørte parter kan have været i tvivl om rækkevidden af effektivitetsprincippet. Det kunne anføres, at siden Bilka-dommen, Vroege-dommen og Fisscher-dommen blev afsagt, har det været klart, at en deltidsbeskæftiget arbejdstager, som udsættes for en indirekte forskelsbehandling på grundlag af køn, har ret til med tilbagevirkende kraft at blive omfattet af den omhandlede erhvervstilknyttede pensionsordning med virkning fra den 8. april 1976. De berørte burde derfor have været klar over, at en procesregel, der begrænser den tilbagevirkende kraft af dette medlemskab, ville give anledning til problemer i forhold til fællesskabsretten. Omvendt kunne man tænke sig, at de berørte parter indtil den 11. december 1997, hvor Magorrian og Cunningham-dommen blev afsagt, ikke var klar over, at effektivitetsprincippet kunne være til hinder for anvendelsen af en procesregel som den, der er fastsat i regulation 12 i Occupational Pension Regulations.

91 — Barber-dommen, præmis 44.

92 — Hvilket retspraksis tilsyneladende kræver (jf. Defrenne II-dommen, præmis 74).

93 — Jf. særlig Barber-dommen, præmis 43.

94 — Jf. særlig Denkavit-dommen, præmis 19, 20 og 21.

95 — Dietz-dommen, præmis 20, jf. ligeledes Vroege-dommen, præmis 28 og 29, Fisscher-dommen, præmis 25 og 26, og Magorrian og Cunningham-dommen, præmis 28 og 29.

149. Jeg vil slutte drøftelsen af dette spørgsmål her og undersøge den tredje betingelse.

150. Det er Domstolens faste praksis, at såfremt Domstolen ikke har tidsbegrænset virkningen af den dom, hvori der for første gang træffes afgørelse om den fortolkning, der er anmodet om, kan der ikke fastsættes en sådan begrænsning i en senere dom [96]. Hvis Domstolen havde fundet det nødvendigt at foretage en tidsmæssig begrænsning af princippet om, at fællesskabsretten er til hinder for anvendelsen af en procesregel som den, der er fastsat i regulation 12 i Occupational Pension Regulations, skulle den derfor have gjort det i Magorrian og Cunningham-dommen [97]. Der blev imidlertid ikke truffet bestemmelse om en sådan begrænsning i Magorrian og Cunningham-dommen.

151. På baggrund heraf er det min opfattelse, at — medmindre Domstolen tilsidesætter sin faste praksis — de tidsmæssige virkninger af den dom, der afsiges, ikke kan begrænses.

152. Det er en ubestridelig kendsgerning, at den dom, Domstolen afsiger, kan få økonomiske konsekvenser. Jeg mener dog, at de bekymringer, som disse konsekvenser giver anledning til, kan dæmpes.

96 — Jf. særlig Barra-dommen, præmis 14, og Vroege-dommen, præmis 31.

97 — Jf., tilsvarende, Vroege-dommen, præmis 31.

153. Det står nemlig fast, at »den omstændighed, at en arbejdstager kan stille krav om at blive omfattet af en erhvervstilknyttet pensionsordning med tilbagevirkende kraft, ikke indebærer, at arbejdstageren kan undgå at betale bidrag til ordningen for det tidsrum, der er tale om« [98].

I det foreliggende tilfælde er alle de pensionsordninger, som forelæggelseskendelsen vedrører, med undtagelse af Midland Bank's ordning, ordninger med bidragspligt, hvilket vil sige, at arbejdstagerne skal betale bidrag til dem.

Det indebærer, at sagsøgerne kun kan blive omfattet af de omhandlede ordninger med tilbagevirkende kraft — og få udbetalt de ydelser, der udspringer af disse — hvis de først betaler bidrag for alle de ansættelsesperioder på deltid, som de ønsker anerkendt.

Endvidere kan sådanne bidrag indbetalt »med tilbagevirkende kraft« udgøre et anseeligt beløb for en privatperson. Det må derfor forventes, at et betydeligt antal sagsøgere ikke vil kunne afholde en så stor og uforudset udgift.

98 — Fisscher-dommen, præmis 37.

Forslag til afgørelse

154. Sammenfattende foreslår jeg Domstolen at besvare de forelagte spørgsmål således:

»1) Fællesskabsretten er ikke til hinder for, at der i forhold til en sag, som en arbejdstager har anlagt i henhold til traktatens artikel 119 (EF-traktatens artikel 117-120 er erstattet af artikel 136 EF-143 EF) under påberåbelse af sin ret til med tilbagevirkende kraft at blive tilsluttet en erhvervstilknyttet pensionsordning, sker anvendelse af en i nationale bestemmelser fastsat præklusiv frist på seks måneder, som løber fra det tidspunkt, hvor den i stævningen omhandlede ansættelse ophører.

Fællesskabsretten er derimod til hinder for, at der i forhold til en sag, som en arbejdstager har anlagt i henhold til traktatens artikel 119 under påberåbelse af sin ret til med tilbagevirkende kraft at blive tilsluttet en erhvervstilknyttet pensionsordning, sker anvendelse af national procesregel, der — hvis sagsøgeren får medhold i sagen — begrænser den tilbagevirkende kraft af sagsøgerens ret til at være tilsluttet den erhvervstilknyttede pensionsordning, som han er blevet udelukket fra, til to år forud for det pågældende sagsanlæg.

2) Med henblik på at sikre, at ækvivalensprincippet overholdes, kan det ikke lægges til grund, at et søgsmål, der vedrører tilsidesættelse af principperne i Equal Pay Act 1970 (Det Forenede Kongerige), er et søgsmål i henhold til national ret, der svarer til et søgsmål, som vedrører tilsidesættelse af traktatens artikel 119.

Med forbehold af punkt 1 ovenfor er fællesskabsretten ikke til hinder for, at der i forhold til en sag, som en arbejdstager har anlagt i henhold til traktatens artikel 119 under påberåbelse af sin ret til med tilbagevirkende kraft at blive tilsluttet en erhvervstilknyttet pensionsordning, sker anvendelse af nationale

procesregler som de i punkt 1 omhandlede, hvis disse procesregler ikke er mindre gunstige end dem, der gælder for tilsvarende søgsmål i henhold til national ret. Det tilkommer den nationale ret i lyset af de kriterier, som er opstillet i dommen af 1. december 1998 (sag C-326/96, Levez) og i nærværende dom, at undersøge, om dette er tilfældet.

3) Med forbehold af punkt 2 ovenfor er fællesskabsretten ikke til hinder for, at der i forhold til en sag anlagt i henhold til traktatens artikel 119 af en lærer,

a) som arbejder regelmæssigt for samme arbejdsgiver i henhold til på hinanden følgende og juridisk adskilte kontrakter,

b) hvis række af på hinanden følgende ansættelseskontrakter ikke er dækket af en rammekontrakt efter engelsk ret (en såkaldt 'umbrella contract'), og

c) som påberåber sig sin ret til med tilbagevirkende kraft at blive tilsluttet en erhvervstilknyttet pensionsordning,

sker anvendelse af en national præklusiv frist på seks måneder, som løber fra tidspunktet for udløbet af hver enkelt ansættelseskontrakt.«